

АРТЕРІАЛЬНА РЕВАСКУЛЯРИЗАЦІЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ДВОМАМАРНОГО ШУНТУВАННЯ В ХІРУРГІЇ ІШЕМІЧНОЇ ХВОРОБИ СЕРЦЯ

Бабляк О.Д., Клюзко В.М., Варбанець С.В., Ємець І.М.

*ДУ «Науково-практичний медичний центр дитячої кардіології та кардіохірургії МОЗ України»
(Київ)*

В роботі представлено власний досвід двомамарного коронарного шунтування в хірургії ішемічної хвороби серця. Описано методику Т-шунта і результати використання методу в 55 пацієнтів.

Ключові слова: ішемічна хвороба серця, коронарне шунтування, двомамарне шунтування.

На сучасному етапі хірургічного лікування ішемічної хвороби серця коронарне шунтування проводиться з мінімальною летальністю і невеликим ризиком післяопераційних ускладнень [2]. Отримання якнайкращих довговіддалених результатів залишається головною ціллю оперативного лікування. Використання двох мамарних артерій на протипагу одномамарному або аутовенозному шунтуванню вважається одним із факторів, які покращують прогноз в оперованих пацієнтів [4, 6, 8].

Метою даної роботи став аналіз власного досвіду використання двох мамарних артерій для коронарного шунтування.

Матеріали і методи. Із січня 2011 р. по січень 2012 р. було прооперовано 177 пацієнтів з ішемічною хворобою серця. Ліву мамарну артерію для реваскуляризації міокарда ми використали в 171 (97%) пацієнта. У 55 (32%) пацієнтів використано обидві мамарні артерії. Критеріями відбору на операцію двомамарного шунтування була наявність стенозів коронарних артерій >70% системи передньої міжшлуночкової артерії і системи огинаючої артерії, а також наявність життєздатного міокарда в даних зонах. Похилий вік, наявність цукрового діабету, ургентна операція, тяжкість стенокардії, серцеві та позасерцеві супутні захворювання не вважалися нами протипоказаннями до операції двомамарного шунтування.

Таблиця 1

Види хірургічних втручань	Кількість пацієнтів
Ізольоване двомамарне шунтування	48
Пластика мітрального клапана + двомамарне шунтування	2
Протезування висхідної аорти + двомамарне шунтування	1
Пластика аортального клапана + двомамарне шунтування	1
Пластика аневризми лівого шлуночка + двомамарне шунтування	2
Процедура Сох-Maze IV + двомамарне шунтування	1
Усього	55

Загальна характеристика пацієнтів, у яких було проведено двомамарне шунтування: середній вік оперованих склав $58,4 \pm 8,92$ (від 34 до 78) років, цукровий діабет був в 11 (20%) пацієнтів, з них у 3 – інсулін-залежний. Ізольоване коронарне шунтування проведено 48 (87%) пацієнтам, поєднане – 7(13%).

У всіх випадках двомамарного коронарного шунтування нами використовувалася техніка скелетування мамарної артерії і методика Т-шунта, при якій ліва мамарна артерія залишалася прикріпленою до лівої підключичної артерії, а права мамарна артерія відсікалася від правої підключичної артерії і вшивалася в бік лівої мамарної артерії. За допомогою лівої мамарної артерії шунтувалися гілки системи передньої міжшлуночкової артерії, а за допомогою правої мамарної артерії – гілки системи огинаючої артерії та дистальні гілки правої коронарної артерії. Секвенціальні анастомози використовувалися за потребою. Середня кількість мамарно-коронарних анастомозів на одного пацієнта склала $2,43 \pm 0,6$ (від 2 до 4). У 71 (40%) пацієнта використовувалися лише 2 мамарні артерії, в 110 (60%) пацієнтів – окрім двох мамарних артерій для шунтування системи правої коронарної артерії використовувалася вена нижніх кінцівок. Середня кількість всіх дистальних коронарних анастомозів на одного пацієнта склала 3,10 (від 2 до 6). Повна реваскуляризація за допомогою лише двох мамарних артерій була досягнута в 22 пацієнтів.

При використанні методики двомамарного шунтування на працюючому серці (25 пацієнтів) Т-шунт формувався першим. При використанні методики двомамарного шунтування із штучним кровообігом (30 пацієнтів) Т-шунт формувався останнім і, як і дистальні анастомози, в умовах кардіоплегованого серця. Операція завершувалася дренажуванням обох плевральних порожнин та звичним пошаровим рфшиванням стерното-мної рани.

Результати і обговорення. Починаючи з 90-тих років було проведено декілька досліджень з метою довести чи заперечити переваги двомамарного шунтування над одномамарним. Всі дослідження базувалися на довговіддалених результатах, однак були ретроспективними. Згідно з висновками авторів [4, 5, 6, 8], двомамарне шунтування збільшує тривалість життя пацієнтів порівняно з одномамарним та зменшує ризик повторних втручань і госпіталізацій. На даний час проходить велике рандомізоване дослідження «ART», яке вивчає безпечність і ефективність двомамарного шунтування порівняно з одномамарним [7]. Поміж тим технічна складність проведення двомамарного коронарного шунтування, можливість інфекційних та геморагічних ускладнень залишаються факторами, що стримують кардіохірургів від рутинного використання даної методики в хірургії ішемічної хвороби серця. Згідно з даними статистики [2, 9], лише 5% пацієнтів у США та 10% пацієнтів у Європі отримують під час операції реваскуляризації міокарда двомамарне шунтування. Водночас роботи провідних спеціалістів [4, 6, 7] на матеріалі багатьох тисяч пацієнтів доводять, що операції двомамарного шунтування можуть бути проведені з однаковим ризиком геморагічних, інфекційних та інших ускладнень у порівнянні з одномамарним, незалежно від віку пацієнта та супутньої патології. Ми розділяємо дану позицію. 23 (41%) із наших прооперованих пацієнтів були старшими 60 років, 11 (20%) прооперованих пацієнтів мали цукровий діабет. Двоє (4%) пацієнтів потребували ревізії з приводу ранньої післяопераційної кровотечі. Інфекційних ускладнень та післяопераційних інфарктів міокарда не спостерігалось. Мав місце один геморагічний інсульт на 6 післяопераційний день неясної етіології із залишковим неврологічним дефіцитом на час виписки зі стаціонару. Тривалість перебування в стаціонарі після операції становила в середньому 6–8 днів.

Переваги і недоліки T-шунта. Різні методики двомамарного шунтування не відрізняються між собою за складністю [1]. Однак методика T-шунта має декілька переваг над іншими: 1) можливість повної реваскуляризації при багатосудинному ураженні, 2) можливість проведення операції без маніпуляцій на висхідній аорті – «no-touch aorta», 3) відсутність кондуїтів у загрудинному просторі по передній поверхні серця. З огляду на згадані переваги ми вибрали методику T-шунта для рутинного використання. Недоліком методики T-шунта є наявність одного джерела коронарного кровотоку – лівої мамарної артерії. В літературі описаний синдром «артеріальної гіперперфузії» в ранньому післяопераційному періоді [3], який зустрічається при малих розмірах артеріальних кондуїтів. Вважаємо, що синдром «артеріальної гіперперфузії», який не був вчасно розпізнаний інтраопераційно і призвів до гострої серцевої слабості в ранньому післяопераційному періоді, став безпосередньою причиною єдиного летального результату в нашій серії послідовних пацієнтів. Госпітальна летальність склала 1,9%. Збільшення досвіду з приводу артеріальних реваскуляризацій дозволить знизити частоту повторення подібних випадків. З огляду на серйозність даного ускладнення вважаємо недоцільним використання даної методики при *гострих критичних* ураженнях стовбура лівої коронарної артерії та при малих розмірах мамарних артерій.

Найважливішою перевагою методики T-шунта є, звичайно, можливість повної багатосудинної реваскуляризації з використанням двох мамарних артерій. При використанні методики T-шунта ми виконували від 2 до 4 мамарно-коронарних анастомозів за операцією. У 22 (40%) пацієнтів вдалося досягти повної реваскуляризації лише за допомогою двох мамарних артерій без використання інших кондуїтів.

Висновки

1. Коронарне шунтування з використанням двох мамарних артерій є технічно складнішою, порівняно з іншими видами шунтуючих операцій, процедурою, однак може бути проведене з мінімальним ризиком.
2. Використання методики T-шунта дозволяє найбільш раціонально використати обидві мамарні артерії і досягнути повної артеріальної реваскуляризації при багатосудинному ураженні.

Література

1. Ascione R., Underwood M.J., Lloyd C.T., et al. Clinical and angiographic outcome of different surgical strategies of bilateral internal mammary artery grafting // *Ann Thor Surg.* – 2001. – Vol. 72. – P. 959–65.
2. Guidelines on myocardial revascularization. The Task Force on Myocardial Revascularization of the European Society of Cardiology (ESC) and the European Association for Cardio-Thoracic Surgery (EACTS) // *EJCTS.* – 2010; Vol. 38 (Suppl.1): 1–52.
3. Jones E.L., Lattouf O.M., Weintraub W.S. Catastrophic consequences of internal mammary artery hypoperfusion // *J Thorac Cardiovasc Surg.* – 1989. – Vol. 97. – P. 2402–5.
4. Kurlansky P.A., Traad E.A., Dorman M.J., Galbut D.L. et al. Thirty-Year Follow-Up Defines Survival Benefit for Second Internal Mammary Artery in Propensity-Matched Groups // *Ann Thorac Surg.* – 2010. – Vol. 90. – P. 101–8.
5. Lytle B.W., Blackstone E.H., Loop F.D., et al. Two internal thoracic artery grafts are better than one // *J Thorac Cardiovasc Surg.* – 1999. – Vol. 117. – P. 855–72.
6. Lytle B.W., Blackstone E.H., Sabik J.F., Houghtaling P., Loop F.D., Cosgrove D.M.. The effect of bilateral internal thoracic artery grafting on survival during 20 postoperative years // *Ann Thorac Surg.* – 2004. – Vol. 78. – P. 2005–14.

7. Taggart D.P., Altman D.G., Gray A.M., Lees B. et al. Randomized trial to compare bilateral vs. single internal mammary coronary artery bypass grafting: 1-year results of the Arterial Revascularisation Trial (ART) // European Heart Journal. – 2010. – Vol. 31. – P. 2470–2481.
8. Taggart D.P., D'Amico R., Altman D.G. Effect of arterial revascularisation on survival: a systematic review of studies comparing bilateral and single internal mammary arteries. // Lancet. – 2001. – Vol. 358. – P. 870–875.
9. Taggart D.P. Implications of new ESC/EACTS guidelines on myocardial revascularisation for patients with multi-vessel coronary artery disease // EJCTS. – 2011. – Vol. 39 – P. 619–622.

АРТЕРИАЛЬНАЯ РЕВАСКУЛЯРИЗАЦИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ДВУМАММАРНОГО ШУНТИРОВАНИЯ В ХИРУРГИИ ИШЕМИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНИ СЕРДЦА

Бабляк А.Д., Клюзко В.М., Варбанец С.В., Емец И.Н.

В работе представлен личный опыт двумаммарного коронарного шунтирования в хирургии ишемической болезни сердца. Описана методика Т-шунта и результаты использования метода у 55 пациентов.

Ключевые слова: *ишемическая болезнь сердца, коронарное шунтирование, двумаммарное шунтирование.*

ARTERIAL REVASCULARIZATION WITH BILATERAL MAMMARY ARTERIES IN ISHAEMIC HEART DISEASE

Babliak O.D., Klyuzko V.M., Varbanetc S.V., Emets I.M.

Personal experience with bilateral mammary arteries revascularization in ishaemic heart disease is described. The results of 55 patients with T-shunt are analyzed.

Key words: *ishaemic heart disease, coronary grafting, bilateral mammaries grafting.*